

מה מברכים על ראיית הים התיכון? ושבח ארץ ישראל

הרב חיים אינהורן.

מנהג ישראל שבמחוזותינו, כי בימי 'בין הזמנים' עוסקים בחיבוב א"י בפועל ממש, כאשר הכתר הוא כמובן לילך לטבול ולהיטהר אצל ים הגדול, ומכיון שאסור להנות מן העולם הזה בלא ברכה, נתקנה ברכת הרואה על הים, למי שלא ראהו 30 יום, והיות ובני תורה לרוב היו שקועים בים התלמוד, ולא ראהו זה זמן, עליהם לברך, אלא שכאן באנו במבוכה, מהי הברכה, כי במשנה במסכת ברכות פרק ט' נאמר "רבי יהודה אומר, הרואה את הים הגדול אומר ברוך שיעשה את הים הגדול, בזמן שרואה אותו לפקקים" ושלחן ערוך סימן רכ"ח מבאר שהכוונה על ראיית הים התיכון, ימה של ארץ ישראל, וז"ל "על ימים ונהרות הרים וגבעות ומדברות אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה מעשה בראשית" ועל הים הגדול והוא הים שעוברים בו לארץ ישראל ולמצרים אומר "ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם עושה הים הגדול:"

הרי שלפי פסק השו"ע והרמ"א שלא השיג, מברכים על הים התיכון "עושה הים הגדול" מלבד שזה פסק השו"ע, הרי שבנושא זה ישנה משמעות הלכתית נוספת לדעתו של מרן, בהיותו מייצג גם את המנהג וגם יש בכך מעשה רב, היות והשו"ע גר בא"י - וראה את הים בעצמו, ומשמע שכך בירך.

נרחיב מעט במקור הדין, וז"ל הבית יוסף (שם) "מצאתי להרא"ש שכתב בתשובה וששאלת על הים הגדול שאומר במשנה שמברכין עליו ברוך שעשה את הים הגדול הוא ים אוקיאנוס (והיא) [או הים] שלנו שעוברים בו לא"י ולמצרים יראה שהוא ים אוקיאנוס דוקא **אע"פ שבלשון הפסוק נקרא ים שלנו הגדול** מ"מ הכא משמע שהוא ים אוקיאנוס מדקתני רישא על הימים ועל הנהרות אומר ברוך עושה מעשה בראשית והדר תנא ר' יהודה אומר הרואה את הים הגדול אומר ברוך שעשה את הים הגדול מדהזכיר ברישא ימים בסתם ופי' ר' יהודה הים הגדול משמע דבים אוקיאנוס מיירי ולא פליג את"ק דת"ח איירי בשאר כל הימים דכמה ימים גדולים ישנם בעולם ואתא ר' יהודה למימר דים הגדול יש לו ברכה בפני עצמו ות"ק מודה בהא וה"ר יונה כתב דהא דתנן ים הגדול למעט ימים קטנים שהם כמו שלוליות שנפרדין מהים הגדול שאינו מברך עליהם"

גם הלבוש פסק שהים הגדול הוא ימה של א"י, אולם המג"א וכמה אחרונים הביאו את דברי הלחם חמודות, שסבר שהייתה טעות בדברי הרא"ש שהב"י הביא, ובכגון דא סובר הל"ח שאין לסמוך על השו"ע, וז"ל בברכות סימן ט ס"ק לז": "כתב השו"ע בס' רכח ואחריו נמשך ג"כ רמ"י ז"ל {ר' מרדכי יפה בעל הלבוש} שהוא הים שעוברים בו לא"י ולמצרים, ויצא להם מהתשובה של רבינו {הרא"ש} שכתוב בב"י... ולא יתכן זה בעיני כלל...ומ"מ מבואר באר היטב דעכ"פ תשובת רבינו... מורים באצבע שפירוש הים הגדול הוא ים אוקיאנוס ולא ים של א"י, שמש"כ בש"ע ובלבוש שהוא ים של ארץ ישראל הטעתם לשון השאלה. **ולכן אין אנו שומעין לפרש כדבריהם כלל כיון שענינו הרואות מהיכן בא להם הטעות**". דהיינו שלדברי הדברי חמודות אין לסמוך על השו"ע או פוסק אחר כאשר ברור לעינים שקיימת טעות. אלא שבהמשך נביא דיון האם בנושא זה פסק השו"ע אכן מבוסס על טעות.

במ"ב לא הכריע והביא את ב' השיטות, וז"ל "והוא הים שעוברין - ונקרא ים הגדול מפני חשיבותו של א"י אבל הרבה אחרונים פליגי על המחבר וס"ל דדוקא על ים אוקיאנוס שהוא הים הגדול שבכל הימים שמקיף את כל העולם עליו קבעו ברכה בפני עצמו מפני גדלו אבל על ים שעוברין בו לא"י לא נקרא לענין זה ים הגדול ומברכין עליו כמו על שאר ימים" ובביאור הלכה כתב (בלי קשר למחלוקת מהו הים הגדול, אלא על מה קורה אם מברכים עושה מעשה בראשית) "**ועל הים הגדול וכו'** הטעם שמפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [רש"י] נ"ל דאם בירך עליו עושה מעשה בראשית יצא בדיעבד דהוא דומיא דברכת שהכל ועוד שאפילו בין אם בירך עליו בפה"ע ג"כ יש הרבה מראשונים ואחרונים דס"ל דיצא בדיעבד דאף שלכתחלה מפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו [כדפירש"י בריש פ' כ"מ] מ"מ לענין דיעבד אינו יוצא מכלל שאר פ"ע וכמו שציינתי בשעה"צ בר"ח אות ס"ז ע"ש וכ"ש הכא

דבכלל שאר מעשה בראשית הם" ע"פ זה יש שהורו לברך 'עושה מעשה בראשית' מפני שבכך יצאו עכ"פ בדיעבד, ויצאו מהמח'

אלא שלב' השיטות יש לדון, אם היה צריך לברך עמ"ב ובירך עושה הים הגדול, האם יצא ידי"ח? וכדלהלן.

להלכה נראה שיש לברך על הים התיכון 'עושה הים הגדול'

ישנם כמה נימוקים שנראה כי להלכה יש לברך על הים התיכון דווקא 'עושה הים הגדול'

ראשית, רבים מן הפוסקים, ובראשם ראשי הפוסקים הלכו בשיטה זו ובראשם מרן השו"ע והרמ"א - וכן הלבוש והחיד"א¹ והמור וקציעה, ועוד², כך שבכל מקרה המברך עושה הים הגדול אין מזניחין אותו.

וזה לשון ה'כנסת הגדולה' כנסת הגדולה הגהות בית יוסף אורח חיים סימן רכח "ושאריה ליה מריה לבעל תוספות יום טוב (הדברי חמודות הנ"ל) שכתב על רבינו המחבר רבן של ישראל שתשובת הרא"ש הטעהו. וכבר שקליה למטרפסיה בהאי עלמא, שלא ירד לעומק דברי רבינו המחבר ז"ל על מתכונתו, שאילו היה נותן לב לרדת לעמקן של דברים היה רואה שדברי רבינו המחבר ז"ל נכוחים למבין וישירים למוצאי דעת, ולא נעלם מזיו כבוד רבנותו השואל היתה אם הוא ים אוקיינוס דוקא ואינו נכנס בה ים שלנו, או אפילו ים שלנו ונכלל בכלל ים הגדול. והרא"ש ז"ל השיבו, דלא אמר רבי יהודה אלא על ים אוקיינוס דוקא ולא על ים שלנו, אף על פי שבפסוק נקרא ים הגדול. אלא שכיון שראה רבינו המחבר ז"ל דלשואל מספקא ליה אם הים שאומר במשנה שמברך עליו ברוך שעשה את הים הגדול הוא ג"כ ים שלנו, והרב יונה פשיטא ליה שהוא ים שלנו ומברכין עליה ברוך שעשה את הים הגדול. אף על גב דהרא"ש סבירא ליה דים הנזכר במשנה אינו ים שלנו, פסק בספרו הקצר דעל הים שלנו מברך ברוך שעשה את הים הגדול, **כיון דאפילו לדברי הרא"ש בלשון פסוק נקרא ים הגדול שפיר מצי לברך על הים הגדול. וזה דבר פשוט ומבואר מעצמו**, ואין כאן טעות כמו שכתב בעל תוספות יום טוב, אלא דברים נכונים ואמתיים" שנית, לדברי הכנה"ג מכיוון שבאמת קוראים לים התיכון ים הגדול, כמו שכתוב בתורה, הרי שבדיעבד גם אם אין זו ברכתו, יוצאים ידי"ח בברכת עושה הים הגדול³. אולם אם בירך עושה מעשה בראשית יש מקום לומר שלא יצא ידי"ח, היות ויש סברה הפוכה בספר פירוש התפילות והברכות (לר"י בר יקר ח"ב דף נח) ובספר הפרדס (שער ח פ"א, ט) ולפיה הברכה המיוחדת שתקנו על הים הגדול זה בגלל שאי אפשר לברך עמ"ב מפני שלא הייתה בריאה ויצירה לים, ולפי זה אי אפשר לומר שיברך את הברכה של מעשה בראשית ולומר שמסתמא היא חלה אף על הים הגדול⁴.

יתר מכך, לכאורה ניתן לסמוך על מנהג רבני קשישאי שהיו באה"ק והיו מברכים עושה הים הגדול, כמו שראינו ממרן עצמו ומהרב חיד"א, וכך שמעתי שהיה מנהג גדולי ירושלים תוב"ב, ומכמה ת"ח שהיו נוהגים כן, וכך כתב הגר"פ אפשטיין על מנהגו למעשה.

בנוסף, כפי שראינו על מנת לחלוק על השו"ע צ"ל שהייתה לפניו טעות, אך דבר זה שהייה לשו"ע טעות בדבר ממש לא מוסכם כמו שראינו בדברי הכנה"ג לעיל, גם הדברי חמודות הניח שכל פסק השו"ע מבוסס על תשובת הרא"ש שהביא בב"י, אולם הב"י, אכן הביא את דברי תשובת הרא"ש, (שיש לדון בדבריו, כנ"ל) אבל מיד אחר כך כתב הב"י: "וה"ר יונה כתב דהא דתנן ים הגדול למעט ימים קטנים שהם כמו שלוליות שנפרדין מהים הגדול שאינו מברך עליהם" כך שיכל לפסוק כדברי הרבנו יונה, עכ"פ לימה של א"י. וכדברי רבינו יונה מבואר גם ברש"י בבראשית פרק א: "(ט) יקוו המים - שהיו שטוחין בכל הארץ והקִיָּנוּם באוקיינוס (ראה ב"ר ה,ג), הוא ים הגדול שבכל הימים. (י) קרא ימים

¹ חיים שאל ח"א סי' ל"ט

² ובתפארת ישראל, פרה פ"ח מ"ח. וכך פסק ספר ברכת הבית כ"ט סעי' כ"ח. ובערוך השולחן כתב שהעיקר יותר כדברי הב"י, וגם במקוואות פירשו כן.

³ ולא גרע ממי שבירך בריך רחמנא מלכא דהאי פיתא, אחרי שבאמת זהו שמו הנקוב בתורה 'הים הגדול'

⁴ ובשו"ת בצל החכמה ח"ב סי' י"ב אף הוסיף להוכיח שהים התיכון לא נברא בששת ימי בראשית, אלא עלה בדור אנוש, כמ"ש חז"ל במד"ר בראשית כ"ג ובגמרא ירושלמית שקלים פ"ו ה"ב.

- והלא ים אחד הוא (ב"ר ה, ח)?! אלא אינו דומה טעם דג העולה מן הים בעכו לטעם דג העולה באספמיא". הנה בתחילה כתב שהים הגדול הוא האוקינוס. ואחר כך המשיך שאותו הים עצמו נחשב למחולק לימים רבים, ביניהם הים בעכו, שהוא בארץ ישראל, והים באספמיא שהוא בספרד, ושניהם הרי בים התיכון. וכל דברי רש"י אלו מפורשים בבראשית רבא וגם בספרי (דברים לט, יא) ובעוד מדרשים. גם על הפסוק בבמדבר פרק לד, ו: וגבול ים וְהָיָה לְכֶם הַיָּם הַגָּדוֹל. מתורגם בתרגום ירושלמי: "ותחום ימא רבא הוא אוקינוס", וכן בתרגום "יונתן": "ותחום מערבא ויהוי לכוון ימא רבא אוקינוס". כלומר, הים הסמוך לארץ ישראל כבר נחשב לקצה האוקיינוס.

והנה בגוף הסוגיה עצמה, נראה ראייה אחרת להוכיח כדברי הב"י, שאם המשנה נקטה סתם לשון 'הים הגדול' קשה לומר שלא נתכוונה לים הגדול של א"י,⁵ אחרי שבכל מקום חז"ל קוראים לים התיכון 'הים הגדול' ואיך ישאירו טעות כזו לפנינו, אחרי שבחז"ל ובתנ"ך זהו שמו הידוע והמפורסם, ואף נתנו טעם לכך?

שנאמר "וגבול ים והיה לכם הים הגדול וגבול זה יהיה לכם גבול ים" - במדבר לד ו'

ובתחילת ספר יהושע שקוראים בהפטרות שמחת תורה "מִהַמְדְּבָר וְהַלְבָּנוֹן הַזֶּה וְעַד הַנֶּהָר הַגָּדוֹל נְהַר פְּרַת כָּל אֶרֶץ הַחֲתִים וְעַד הַיָּם הַגָּדוֹל מְבֹא הַשְּׁמֶשׁ יְהִי גְבוּלְכֶם". וביחזקאל מ"ז "זֶה גְבוּל הָאָרֶץ לַפְּאֵת צְפוֹנָה מִן הַיָּם הַגָּדוֹל הַדֶּרֶךְ חֲתָלָן לְבֹא צְדָדָה"

ובגמרא, מסכת גיטין דף ח ע"א: "כי פליגי - בים הגדול; דתניא: איזהו ארץ ואיזהו חוצה לארץ? כל ששופע ויורד מטורי אמנון ולפנים - ארץ ישראל, מטורי אמנון ולחוץ - חוצה לארץ". וברש"י שם: "כי פליגי בים הגדול - שהוא תחום מערבו של ארץ ישראל". ושם בדף נז ע"א: "א"ר זירא א"ר אבהו א"ר יוחנן: אלו שמונים [אלף] קרני מלחמה שנכנסו לכרך ביתר בשעה שלכדוה, והרגו בה אנשים ונשים וטף, עד שהלך דמן ונפל לים הגדול; שמא תאמר קרובה היתה, רחוקה היתה מיל".

ובבא בתרא דף עד ע"ב: "כי אתא רב דימי א"ר יוחנן, מאי דכתיב: (תהלים כ"ד) כי הוא על ימים יסדה ועל נהרות יכוננה? אלו שבעה ימים וארבעה נהרות שמקיפין את ארץ ישראל, ואלו הן שבעה ימים: ימה של טבריא, וימה של סדום, וימה של חילת, וימה של חילתא, וימה של סיבכי, וים אספמיא, וים הגדול".

ובתלמוד ירושלמי, מסכת ברכות פרק א ה"א: "אדם עומד בראש הר הכרמל ויורד וטובל בים הגדול". ובשבת פרק א ה"ח: "אין מפרישין לים הגדול לא בערב שבת ולא בחמישי בשבת ב"ש אוסרים אפילו ברביעי ובית הלל מתירין אם היה דבר של סכנה כגון מצור לצידון מותר". ובמועד קטן פרק ג ה"א: "דרבי יודה אמר אסור לפרש לים הגדול מעתה כהן שיצא חוץ לארץ הואיל ויצא שלא ברצון חכמים יהא אסור לו לגלח חד כהן אתא לגבי ר' חנינה א"ל מהו לצאת לצור לעשות דבר מצוה לחלוץ או לייבם אמר ליה אחיו של אותו האיש יצא ברוך המקום שנגפו ואת מבקש לעשות כיוצא בו". וביבמות פרק טז ה"ד: "אמר ר' עקיבא מעשה שעשיתי מפרש בים הגדול וראיתי ספינה אחת ששקעה בים והייתי מצטער על תלמיד חכם אחד שהיה בתוכה וכשבאתי למגיזה של קפודקיא והתחיל מקדמיני ושואל לי שאלות".

ובתוספתא מסכת שבת פרק יב הלכה יג: ובשבת פרק יג הלכה יג: ובסוכה פרק ג הלכה ג-ט: ובבא קמא פרק ח הלכה יח: וכן הוא במכילתא דרבי ישמעאל בשלח - מס' דשירה בשלח פרשה ה: ובמכילתא דרבי שמעון בר יוחאי פרק טו, ה: וגם בספרי דברים פסקא שנד: ובדברים רבה פרשת ואתחנן: ובפסיקתא רבתי הוספה א פרשה א: ובאסתר רבה פרשה ז, יג: ובאבות דרבי נתן פרק יב:

גם הרמב"ם משתמש בלשון זה כדבר פשוט על ימה של א"י, ולכן כאשר משתמש באותו לשון לגבי ברכת עושה הים הגדול, זה נפק"מ, שבהלכות גירושין פרק ז הלכה י: כתב "הנהרות שבארץ ישראל והננסין שבים הגדול שבתוך התחום של ארץ ישראל הרי הן כארץ ישראל". וכן הוא בהלכות תרומות פרק א הלכה ז: ובהלכות מלכים פרק ה הלכה ז.

⁵ או לפחות גם אליו, כדברי רבנו יונה.

גם הרא"ש עצמו משתמש בלשון זו וז"ל "והכי מוכח בירושלמי דגרסינן התם רבי יהודה כדעתיה אסור לפרש בים הגדול מעתה כיון שיצא חוצה לארץ יהא אסור לגלח הואיל ויצא שלא ברצון חכמים כהדא חד כהן אתא לגביה דרבי חנינא אמר ליה מה אני לילך לצור לחלוץ או לייבם ואסר ליה ומסתבר כהאי פירושא דלא קרי ר' יהודה שלא ברשות היוצא להרווחה שכן הוא דרך כל התגרים". וכן שאר הראשונים קוראים לים התיכון ים הגדול ללא פקפוק, ולכן נראה שזו סברא לצרף לברך על הים התיכון עושה הים הגדול בדווקא.

בנוסף נראה כי ישנם סברות חזקות בסוגיה כמו מרן הרב"י, כי לכאורה אם לא כמו דעתו הרי יצא שברכת שבח זו אפשר לברכה רק בחו"ל, והרי כל המצוות נועדו להיות רק בארץ כמ"ש בתורה בפרשת ראה, ועוד, ובחז"ל ובראשונים, ובחז"ל זה רק ציונים למצוות, ולא המצוות עצמן, ובפרט כאשר חז"ל מתקני הברכה חיו בארץ ישראל, ומדוע יתקנו ברכה לים שכנראה לא יראוהו לעולם, כאשר בד"כ ראו מקסימום עד ימה של רומי, שגם הוא הרי הים התיכון, ויתכן שאף אחד מהם לא ראה מימיו את האוקיינוס, זאת ועוד אם לתורה היה טעם לקרוא הים הגדול רק לים התיכון מפני סמיכותו לארץ ישראל, מדוע יתקנו חז"ל לקרא שם זה על ים אחר?

עוד יש לעיין יהיה לברך בזמן חז"ל על האוקיינוס, הים הגדול? הרי אדם שעומד בספינה או ביבשה רואה אותו דבר בדיוק בים התיכון כמו באוקיינוס, רואים מים שאין להם סוף, ומדוע לתקן ברכה מיוחדת לאוקיינוס? בשלמא לים התיכון שהתורה קורה לו מפני חשיבתו הים הגדול ניחא, אולם למאי נפק"מ שהוא עוד יותר גדול? ומה"ת שחז"ל ירצו להכניס כאן איזו ידיעה שהאנשים בזמנם לא ידעו בכלל שהאוקיינוס גדול מהים התיכון?

לכן נראה להלכה שיש לברך על הים של א"י כדעת השו"ע עושה הים הגדול, ובכך אף נרוויח לעורר שבחה של א"י, שבגלל הקרבה אליה הוא נקרא גדול בתורה, ובכך נקיים את מצוות שבח א"י, בפרט בדור כזה שרבו המואסים בה בתואנות וטענות שונות, וכמ"ש המ"ב "הטעם שמפני חשיבותו קבעו לו ברכה לעצמו" ועל ים התיכון כתב **"והוא הים שעוברין** - ונקרא ים הגדול מפני חשיבותו של א"י" הרי שיש בכך קיום מצוות שבח א"י, כי רצו עבדך את אבניה.

נספח:

כתב המ"ב **"עושה הים הגדול** - כן הוא לשון הטור אבל כמה פוסקים העתיקו נוסח ברכה זו בלשון עבר שעשה את הים הגדול" ואולי יש מקום לומר שזה תלוי במח' הנ"ל כי אם זה על האוקיינוס, הרי עיקר השבח של הגדולה היה בעצם היצירה, שהייתה בששת ימי בראשית, ולכן מתאים לקרוא על זה 'שעשה' אולם אם העיקר הוא בגלל הקרבה לא"י, יותר מתאים כמו לשון השו"ע (לשיטתו) עושה, עכשיו, כי גדלות הארת היא מחמת הקרבת ה' שיש בה, וזה עיקר מעלתו לא שפעם היה, אלא שגם עכשיו, עיני ה' תמיד בה, ודורש אותה.